

BIHAR TÖRTÉNELMI-KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPEI
HĂRȚILE ADMINISTRATIV-ISTORICE ALE BIHORULUI
THE HISTORICAL ADMINISTRATIVE MAPS OF BIHOR

3
2024

BIHAR VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE
HARTA ADMINISTRATIVĂ A COMITATULUI BIHOR
ADMINISTRATIVE MAP OF BIHOR COUNTY

1692

Sorozat/Serie/Series:

Bihar történelmi-közigazgatási térképei/ Hărfile istorico-administrative ale Bihorului/
The Historical Administrative Maps of Bihor

Sorozatszerkesztő/Editor de serie/Series Editor: Dr. Szilágyi Ferenc

Nyelvi lektorálás/ Corectură/Proofreading: Dr. Izsák Hajnalka

Grafika/Grafică/Graphics: Dr. Szilágyi Ferenc

Tördelés/Redactare/Layout editing: Horváth István

Borítóterv/Design copertă/Cover design: Horváth István

Szerzők/Autori/Authors: Szálkai Tamás, Szilágyi Ferenc

A grafikai munkát támogatta/Realizarea grafică a fost susținută de/

The graphic design was supported by:

Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Kiadó/Editura/Publisher: Partium Kiadó/Editura Partium/Partium Press

ISSN 3008 – 6310 ISSN-L 3008 – 6310

ISBN 978-606-9673-74-4

© Szálkai T. – Szilágyi F., 2024

© Partium Kiadó 2024

Címer design/Design stema/Coat of arms design: Somogyi András

Absztrakt

Bihar vármegye hosszú időn keresztül a történelmi Magyarország legnagyobb területű törvényhatósága volt. A megye 1692-es kiterjedése túlnyomórészt megegyezik a középkorban jellemző területtel, egyetlen jelentős különbséget az képezi, hogy ebben a közigazgatási tekintetben is bizonytalan időszakban Debrecen a Szabolcs vármegyei birtokait közvetlenül igazgatta, ezáltal ebben a periódusban ezek a birtokok átmenetileg bihari területekként értelmezhetők. A vármegye kiterjedése ekkor tehát megközelítette a 12.000 km²-t, legnagyobb kiterjedése pedig észak-dél és nyugat-kelet irányban egyaránt 140 km volt. Területének 50%-a alföld (ennek jelentős hányada láp- és mocsárvidék – pl. Sárrét, Érmellék), 26%-a domb- és medencevidék, 24%-a pedig alacsony és közepes magasságú hegyvidék.

A 16. század és 18. század eleje között eltelt 200 nehéz évnek, a szinte állandósuló hadjáratoknak, számos ostromnak és dúlásnak tudható be, hogy a levéltári források hiányosan állnak rendelkezésre. A vármegye régi iratai számára II. Rákóczi György fejedelem a váradi várban két új bolthajtásos szobát építtetett ugyan, de 1660-ban a Szejadi-dúlás és az azt követő hadjáratok során ez elpusztult (Szálkai, 2023).

A 17. század talán a legnehezebb időszaka volt a vármegye történetének. Az 1660-as év Várad oszmán kézre kerülése miatt fordulópontnak tekinthető ugyan, de valójában Bihar vármegye déli részei már korábban kettős hódoltságúvá váltak. A kiszámíthatatlan viszonyok, rendszeres dúlások a vármegye déli részének kiürülésével jártak és ez már a 17. század elejére is jellemző volt. Az elnéptelenedő településekre jó példa Kölesér városa, aminek a romjai között szabad hajdúk telepedtek meg, ők lettek a Bocskai István felkeléséhez csatlakozó első számottevő erő (Makkai, 1985). A hajdúk a Bocskai-felkelésben nyújtott szerepük miatt 1605-ben szabadságjogokat és birtokokat nyertek Szabolcs, később Bihar vármegye területén. A szabolcsi Hajdúvárosok-kerülete katonai önkormányzata a 18. században polgárosodott és önálló törvényhatósággá vált (Ember, 1989), a bihari hajdúvárosok azonban kevésbé voltak sikeresek, városaik fokozatosan elveszítették kiváltságaikat. A letelepedés egyik következményeként jelentkezett a katonáskodási hajlam csökkenése is. A hajdúk mellett még egy hadi népesség számára vált Bihar és egész északkelet Magyarország állandó felvonulási területté a 17. század második felében és a 18. század elején: ők voltak a bujdosók, vagy közismert nevükön a kurucok. Fő működési területük az északkelet magyarországi vármegyék voltak, köztük a Biharral közvetlenül is érintkező Szabolcs, illetve Szatmár vármegyék. A Thököly Imre által vezetett kuruc mozgalom közvetlen hatással is bírt Biharra, hiszen az 1680–1685 közötti időszakban a névlegesen erdélyi fennhatóság alatt maradó Debrecen és az azt Erdéllyel összekötő észak-bihari folyosó területén minimálissá vált a Habsburg-erők beavatkozási mozgásteret, s némileg csökkent az oszmán dúlás veszélye is. Ez a kiterjedt mocsár- és lápvidék (Érmellék) az utolsó közvetlen területi hídként funkcionált tehát Debrecen és Erdély között, miután ez utóbbi elvesztette a kontrollt Bihar hódoltatott részei, illetve a Felső-Magyarországi vármegyék fölött (R. Várkonyi, 1988). Ennek a területsávnak az állandó ellenőrzését a vasvári béke alapján leromboltatott székelyhídi vár elvesztése nehezítette ugyan, de a táji-természeti viszonyok, még így is adtak némi védelmet az észak-bihari falvaknak.

Az 1660-as oszmán ostromot követően tehát gyökeresen változott a vármegye helyzete, Várad meghódításával a teljes déli és középső rész török hódoltsági területté vált, csak a legészakibb bihari területek maradtak névleges erdélyi fennhatóság alatt. A Partium területe ekkor erre a bihari területsávra, továbbá Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros vármegye és Kővár-vidék területére zsugorodott (Szilágyi, 2013), de az erdélyi szuverenitást jelentősen korlátozta az, hogy ezeket a területeket Dobokával és Belső-Szolnokkal kiegészítve a Váradi vilájet is adóztatta (Szalai, 2023). Az oszmánok által ténylegesen integrált bihari megyerész a korábbi magyar végvárok fenntartására épülő hadi közigazgatás mintájára szervezték meg, a szandzsák-központok helyi jelentőségű várak voltak: Szentjobb (Senkőj), Papmező (Panmez), Belényes (Belnos), Súlyomkő (Selenkőj), illetve volt próbálkozás a Bihari (Nedsár) szandzsák megalapítására is (Tóth, 1999). A török ostromot követően Várad, mint a bihari reformáció központja nem működhetett tovább és a várat elhagyni kényszerülő református Schola, a várnép, illetve a nyomda a Váradi Biblia kinyomtatott részeivel együtt Debrecen irányában távozott, majd onnan a nyomda és a biblia Kolozsvárra került, ahol 1661-ben sikerült

befejezni (Hermán M., 2018). Várad tragédiája tehát megerősítette Debrecen iskolavárosi (Református Kollégium) és református egyházigazgatási szerepkörét (Pálfi, 2009). Megjegyzendő, hogy a bihari reformáció eddigre szinte teljesnek mondható a magyar lakosság körében, de még a vármegye keleti peremen élő román lakosság egy részét is sikeresen integrálta (Szabadi, 2021). A török hódoltság alá került más vármegyékhez hasonlóan a magyar közigazgatás továbbra is fennmaradt, Bihar vármegye közgyűléseit a somlyai várban tartotta (Steiner, 1908).

Az oszmánok Kahlenbergben elszenvedett veresége (1683) az egész Kárpát-medence geopolitikai helyzetét megváltoztatta. Ezt követően a Szent Liga hadjárata szinte a teljes történelmi Magyarországot felszabadította az oszmánoktól. A hadjáratok során Biharban előbb az északi területek szabadultak fel Szentjebb 1685-ös ostromát követően, majd 1692-ben Váradot és Papmezőt is sikeresen visszafoglalták. Délebbre Jenő 1693-ban szabadult fel, a Marostól északra legtovább Gyula tartott ki, török őrsége 1695 januárjában távozott, az állandó oszmán jelenlét veszélye ettől kezdve szűnt meg a vármegyében. A hosszantartó hadjáratot lezáró karlócai béke (1699) végül a Bánságot egyelőre meghagyta az Oszmán Birodalomnak.

A Várad visszafoglalása után készült első, 1692. évi összeírásnak – ami eredetiben a bécsi Staatsarchiv anyagában lelhető fel – több tanulsága is van (Mezősi, 1942). A helynevek kutatása szempontjából lehet érdekes a települések névalakjának lejegyzése. A településnevek kiejtés utáni, gyenge fonetikai rögzítése alapján sejthető, hogy az összeírást nem magyar ajkú biztosok készítették (Rácz, 2022). Néhány alkalommal teljesen elpusztultnak ír olyan településeket, amik előtte, illetve utána néhány évvel jelentős mennyiségű adót fizettek. Jellemző, hogy pl. Komádi menekült lakosait Derecskén írták össze, ugyanakkor Sass mezőváros népességét Kabán. Ismerve a megye földrajzi adottságait, nyilvánvaló, hogy a „teljesen elpusztult település” kategória sok esetben magára a településre vonatkozott és nem az elmenekült népességre (Mezősi, 1942; Szálkai, 2014). A megye déli fele a Belényesi-medence kivételével pusztaként került összeírásra, de a megye más részein is megtizedelték a településállományt a 17. századi események. A nehézségeknek ugyanakkor a „felszabadulással” még nem volt vége, a megpróbáltatások még ténylegesen a következő két-három évtizedre is meghatározták a térség mindennapjait. A lakosság nélkül maradt települések a 18. században részben telepésekkel születtek újjá, bár ez gyakran (főleg a megye déli felében) etnikai/nyelvi/vallási változást is jelentett és a megye alföldi területein is megjelent a többségi román népesség (Kocsis – Tátrai, 2013). A középkori falvak egy része végleg eltűnt.

Biharban 1692-ben négy, jól körülhatárolható járást jegyeztek fel. Ezek a – számmal jelölt – járások azonban teljesen más területet fednek le, mint a 16. században, inkább előrevetítik a 18. századi beosztást. Különbség a megye déli részén tapasztalható, ahol a későbbi Szalontai- és a Belényesi járás területét együtt vették számba. Az egyes járások összeírását a legnépesebb településen kezdték meg, de csak az I. járásban tüntetik fel a két szolgabíró lakhelyét, mégpedig Diószegen, így a szokásjog alapján ez lehetett a járás székhelye (Mezősi, 1942; Szálkai, 2014). A felszabadult Bihar a továbbiakban nem képezte részét a Partiumnak. A Habsburg Birodalomba véglegesen integrálódó Erdélyt, amely névlegesen továbbra is rendelkezett fejedelemséggel (II. Apafi Mihály) az 1691-ben elfogadott Diploma Leopoldinum alapján az újonnan létrehozott bécsi Guberniumon keresztül kormányozták. Ennek a hatásköre 1692-ben a történelmi Erdély mellett Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros és Kővár-vidékre terjedt ki, ekkor még Zaránd területe oszmán megszállás alatt állt. Eszerint Bihar keleti (majd 1693/95-től kezdve déli határa is egyben a Gubernium határa is volt (Ember, 1989).

A 17. század utolsó évtizedének Bihar érintő számottevő eseménye Debrecen szabad királyi városi rangjának elnyerése (I. Lipót 1693-as adománylevele), amely még hosszú ideig nem emelkedett törvényerőre ugyan, de jelzi a város országos jelentőségét. Igaz, hogy a település urbánus jellege csonka maradt (agrár jelleg), de úgy népességszámban (a 17-18. század fordulóján mintegy 20.000 fő), mint gazdasági (180.000 hold birtok) és kulturális (Református Kollégium) jelentőségben országos szinten is kiemelkedőnek tekinthető (Orosz, 2015). Várad nemcsak a vármegye központja, de főkapitányi székhelyként is működött 1660-ig, erős vára révén Erdélynek nyugati kapuja és védelmezője volt. 1660 után a város teljesen átalakult, jelentős török és rác etnikumú közösség települt be. Az 1692-ben újra jelentős ostromot megélt város szinte teljesen elpusztult. A nehéz évek még nem múltak el, a város megújulása nagyobb lendülettel a Rákóczi-szabadságharcot követően

kezdődött és mintegy 50 évet ölelt fel. 1692-től újra aktív katolikus püspöki központ, az egyház a következő évszázadokban meghatározó szerepet játszott a város fejlődésében. Szintén a század végének jelentős eseménye a románok vallási uniója. Előkészítése 1692-ben kezdődött, eredményeképpen pedig az addig ortodox román lakosság egy része katolizált (R. Várkonyi, 1988). A folyamat a jelentős engedmények hatására az addig református román közösségeket is elérte. Önálló egyházmegyévé szervezésük jóval később, 1778-ban következett be.

Abstract

Bihorul a fost mult timp cel mai mare comitat al Regatului Maghiar medieval. Întinderea comitatului în 1692 era în mare parte aceeași ca în Evul Mediu, singura diferență semnificativă fiind faptul că în această perioadă incertă și din punct de vedere administrativ-teritorial, Debrecen administra direct moșiile sale din comitatul Szabolcs. Astfel, în această perioadă, aceste moșii pot fi interpretate ca fiind teritorii ce aparțin temporar Bihorului. Suprafața comitatului depășea 12.000 km² la acea vreme, iar cea mai mare întindere a acestuia era de 140 km atât în direcția nord-sud, cât și în direcția vest-est. 50% din teritoriul său era format din zone de câmpie (o proporție semnificativă din acestea fiind mlaștini – de exemplu Sárret și Valea Ierului), 26% din zone de dealuri și bazine, iar proporția zonelor muntoase de altitudine joasă și medie era de 24%.

Cei 200 de ani dificili dintre începutul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVIII-lea, campaniile aproape constante, precum și numeroasele asedii și ravagii, sunt motivul pentru care sursele arhivistice din această perioadă sunt rare. Prințul György Rákóczi al II-lea a dispus construirea a două noi încăperi pentru vechile documente ale comitatului Bihor în Cetatea Oradiei, însă acestea au fost distruse în bătăliile din 1660 și în campaniile care au urmat (Szálkai, 2023).

Secolul al XVII-lea a fost probabil cea mai dificilă perioadă din istoria comitatului. Deși anul 1660 poate fi considerat un punct de cotitură datorită ocupației otomane a Oradiei, părțile sudice ale comitatului Bihor se aflau deja sub dublă suveranitate. Condițiile imprevizibile și raidurile regulate au dus la depopularea părții sudice a comitatului, acest lucru fiind o caracteristică evidentă încă de la începutul secolului al XVII-lea. Un exemplu de așezare depopulată este orașul Kölesér, printre ruinele căruia s-au așezat haiduci liberi, aceștia devenind prima forță semnificativă care s-a alăturat răscoalei lui István Bocskai (Makkai, 1985). În 1605, datorită rolului lor în rebeliunea lui Bocskai, haiducii au obținut libertăți și proprietăți în comitatul Szabolcs și mai târziu în comitatul Bihor. Autogovernarea militară a districtului Hajdúvárosok din Szabolcs s-a transformat treptat și a devenit district independent în secolul al XVIII-lea (Ember, 1989), însă orașele haiducești din Bihor au avut mai puțin succes, pierzându-și treptat privilegiile. Una dintre consecințele colonizării a fost scăderea motivației de a intra în serviciul militar. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, pe lângă haiduci, Bihorul și regiunea nord-estică a Ungariei a devenit o zonă de tranzit permanent și pentru trupele fugitivilor cunoscuți sub numele de curuți. Principala zonă de operațiuni a acestora erau comitatele din nord-estul Ungariei, inclusiv comitatele Szabolcs și Sătmar, aflate în contact direct cu Bihor. Mișcarea curuților condusă de Imre Thököly a avut, de asemenea, un impact direct asupra Bihorului, deoarece în perioada 1680-1685 în Debrecen, rămasă nominal sub suveranitate transilvană, precum și în zona coridorului nordic al Bihorului, care o lega de Transilvania, marja de intervenție a forțelor habsburgice a fost minimizată, iar pericolul invaziei otomane a fost și el oarecum redus. Această vastă zonă mlaștinoasă (Valea Ierului) a funcționat astfel ca ultima punte de legătură directă între Debrecen și Transilvania, după ce aceasta din urmă a pierdut controlul asupra părților cucerite din Bihor și a comitatelor Ungariei Superioare (R. Várkonyi, 1988). Deși pierderea castelului Săcuieni, distrus prin tratatul de la Vasvár, a îngreunat controlul permanent al acestei zone, condițiile naturale și peisagistice au asigurat în continuare o anumită protecție satelor din nordul comitatului Bihor.

În urma asediului otoman din 1660, situația comitatului s-a schimbat radical. Prin cucerirea Oradiei, întreaga parte sudică și centrală a comitatului a devenit teritoriu supus turcilor, doar cele mai nordice zone ale Bihorului rămânând sub suveranitate nominală transilvană. Teritoriul regiunii Partium-s-a restrâns la această zonă bihoreană, precum și la teritoriile comitatelor Crasna, Solnocu de Mijloc, Maramureș și districtul Chioar (Szilágyi, 2013), însă suveranitatea Transilvaniei a fost semnificativ limitată de faptul că aceste teritorii, împreună cu comitatele Dăbâca și Solnocu Interior, erau impozitate și de către Pașalâcul de Oradea (Szalai, 2023). Părțile bihorene integrate efectiv de otomani, au fost organizate după modelul administrației militare bazată pe întreținerea fostelor cetăți maghiare de frontieră. Centrele de sandjak au fost cetăți de importanță locală: Sâniob (Senkőj), Pomezueu (Panmez), Beiuș (Belnos), Șinteu (Selenkőj). De asemenea, au existat și încercări de a înființa sandjakul de Biharia (Nedsár) (Tóth, 1999). După asediul turcesc, Oradea nu a mai putut funcționa ca centru al reformei calviniste din Bihor. Fiind forțați să părăsească cetatea, Schola Reformată,

populația cetății și tipografia, împreună cu părțile tipărite ale Bibliei de la Oradea (Várad biblia), au părăsit cetatea, luându-și drumul spre Debrecen. Tipografia și biblia au fost duse ulterior la Cluj, finalizarea bibliei reușindu-se în anul 1661 (M. Hermán, 2018). Tragedia Oradiei a consolidat astfel rolul orașului Debrecen ca centru educațional (Colegiul Reformat) și centru de administrație al Bisericii Reformate (Pálfi, 2009). Trebuie remarcat faptul că, până atunci, Reforma din Bihor a fost aproape completă în rândul populației maghiare, fiind integrată cu succes chiar și o parte din populația românească de la periferia estică a comitatului (Szabadi, 2021). Ca și în alte comitate aflate sub ocupație turcească, administrația maghiară a subzistat, adunările generale ale comitatului Bihor având loc în castelul Șimleului (Steiner, 1908).

Înfrângerea otomanilor la Kahlenberg (1683) a schimbat situația geopolitică a întregului Bazin Carpatic. Ulterior, campania Ligii Sfinte a eliberat aproape toată Ungaria istorică de sub dominația otomană. Teritoriile din nordul Bihorului au fost eliberate după asediul de la Sâniob din 1685, iar Oradea și Pomezeeu au fost recucerite cu succes în 1692. La sud de Bihor castelul Ineu a fost eliberat în 1693, în timp ce la nord de râul Mureș, cetatea Gyula a rezistat cel mai mult timp, garnizoana turcească plecând de acolo în ianuarie 1695. Din acel moment a încetat pericolul unei prezențe permanente otomane în comitat. Tratatul de la Karlowitz (1699), care a pus capăt unei lungi campanii militare, a lăsat în cele din urmă Banatul, pentru moment, în mâinile Imperiului Otoman.

Primul recensământ din 1692, realizat după recucerirea Oradiei, al cărui original este păstrat în Arhivele Statului din Viena, ne este de învățătură (Mezősi, 1942). În ceea ce privește cercetarea toponimiei, poate fi interesantă înregistrarea denumirilor așezărilor. Înregistrarea fonetică după pronunție și deficitară a denumirilor așezărilor sugerează că recensământul a fost efectuat de recenzori care nu vorbeau limba maghiară (Rác, 2022). În mai multe rânduri, unele așezări care plătiseră taxe considerabile înainte și la câțiva ani după recensământ, sunt înregistrate ca fiind complet distruse. Este tipic, de exemplu, faptul că locuitorii refugiați din Komádi au fost înregistrați în Derecske, în timp ce populația orașului-târg Sass a fost înregistrată în Kaba. Având în vedere particularitățile geografice ale comitatului, este evident că în multe cazuri categoria "așezare complet distrusă" se referea la așezarea în sine și nu la populația refugiată (Mezősi, 1942; Szálkai, 2014). Jumătatea sudică a comitatului, cu excepția bazinului Beiuș, a fost înregistrată ca pustietate, dar rețeaua de așezări a fost decimată de evenimentele din secolul al XVII-lea și în alte părți ale comitatului. În același timp, greutățile nu s-au încheiat odată cu "eliberarea". Încercările au continuat să modeleze viața de zi cu zi a regiunii pentru următoarele două-trei decenii. În secolul al XVIII-lea, așezările care rămăseseră fără populație au fost reînființate parțial cu coloniști, deși acest lucru a însemnat adesea (mai ales în partea de sud a comitatului) schimbări etnice/lingvistice/religioase, iar populația majoritară românească a apărut și în zonele de câmpie ale comitatului (Kocsis – Tátrai, 2013). Unele dintre satele medievale au dispărut pentru totdeauna.

În 1692, au fost înregistrate patru plăși bine definite în Bihor. Aceste districte, marcate cu numere, acopereau însă un teritoriu cu totul diferit față de cel din secolul al XVI-lea, anticipând mai degrabă diviziunea din secolul al XVIII-lea. O diferență se observă în partea de sud a comitatului, unde teritoriile districtelor Salontei și Beiușului, amintite separat mai târziu, au fost înregistrate împreună. Recensământul fiecărui district a început cu cea mai populată așezare, însă numai în districtul I au fost înregistrate reședințele celor doi magistrați, și anume la Diosig, ceea ce sugerează că acesta s-ar putea să fi fost sediul districtului conform dreptului cutumiar (Mezősi, 1942; Szálkai, 2014). Bihorul eliberat nu mai făcea parte din Partium. Transilvania, integrată definitiv în Imperiul Habsburgic dar având în continuare un principe care deținea nominal acest titlu (Mihály Apafi II), a fost guvernată prin intermediul Guberniului nou-creat la Viena, pe baza Diplomei Leopoldine adoptată în 1691. În 1692, pe lângă Transilvania istorică, jurisdicția Guberniului s-a extins și asupra comitatelor Crasna, Solnocu de Mijloc, Maramureș și districtul Chioar, la acea vreme teritoriul comitatului Zărand aflându-se încă sub ocupație otomană. În consecință, granița estică (și, începând cu 1693/95, granița sudică) a Bihorului a fost și granița Guberniului (Ember, 1989).

Un eveniment semnificativ din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea în ceea ce privește comitatul Bihor a fost dobândirea de către Debrecen a statutului de oraș regal liber (prin Scrisoarea de donație a lui Leopold din 1693), care, deși nu a devenit lege pentru o perioadă lungă de timp, indică importanța națională a orașului.

Deși caracterul urban al orașului a rămas trunchiat (caracter agrar), acesta poate fi considerat remarcabil la nivel național, atât din punct de vedere demografic (aproximativ 20.000 de persoane la cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea), cât și în ceea ce privește importanța economică (180.000 de iugăre de pământ proprietate) și culturală (Colegiul Reformat) (Orosz, 2015). Oradea nu a fost doar centrul comitatului, ci a funcționat și ca sediu al căpitanului-șef până în 1660. Datorită cetății sale puternice, a fost poarta de vest și protectorul Transilvaniei. După 1660, orașul s-a transformat complet, aici stabilindu-se o importantă comunitate etnică turcă și slavonă din Balcani. Orașul, care a suferit din nou un asediu major în 1692, a fost distrus aproape în totalitate. Anii dificili nu au trecut încă; reînnoirea orașului a început cu mai multă forță după Războiul de Independență al lui Rákóczi și a durat aproximativ 50 de ani. Începând cu 1692, orașul a devenit din nou centru episcopal catolic activ, Biserica jucând un rol decisiv în dezvoltarea orașului în următoarele secole. Un alt eveniment semnificativ de la sfârșitul secolului a fost unirea religioasă a românilor. Pregătirea acesteia a început în anul 1692 și a dus la catolicizarea unei părți a populației ortodoxe românești (R. Várkonyi, 1988). Datorită concesiilor semnificative, procesul a ajuns și la comunitățile românești reformate. Organizarea lor într-o eparhie independentă a avut loc mult mai târziu, în 1778.

Abstract

Bihar County was for a long time the largest county in the medieval Hungarian Kingdom. In 1692, its extent was largely the same as in the Middle Ages, the only significant difference being that in this period, marked by administrative and territorial uncertainty, Debrecen directly managed its estates in Szabolcs County. Consequently, during this period, these estates can be interpreted as territories belonging temporarily to Bihar. The area of the county exceeded 12,000 km² at that time, its largest extension being 140 km in both the north-south and the west-east directions. 50% of its territory consisted of lowland (a significant proportion of which being marshland and swampland - e.g. Sárrét, Érmellék/Ier Valley), 26% was hilly land and basin area, while low and medium-altitude mountainous area accounted for 24%.

The 200 difficult years that passed between the beginning of the 16th century and the early 18th century, the nearly constant campaigns, as well as the numerous sieges and ravages are the reason why archival sources from this period are scarce. Prince György Rákóczi II ordered the construction of two new rooms for the ancient documents of Bihar County in Várad/Oradea Fortress, however these were destroyed in the battle of 1660 and the subsequent campaigns (Szálkai, 2023).

The 17th century was arguably the most challenging period in the history of the county. Although the year 1660 can be considered a turning point due to the Ottoman occupation of Várad/Oradea, in fact, the southern parts of Bihar County were already under dual sovereignty. The unpredictable conditions and regular raids led to the depopulation of the southern part of the county, and a feature evident as early as the 17th century. A case in point is the town of Kölesér, among the ruins of which free hajduks settled, becoming the first significant force to join István Bocskai's uprising (Makkai, 1985). In 1605, the hajduks gained liberties and estates in the counties of Szabolcs and later in Bihar for their role in Bocskai's War of Independence. The military self-government of the Hajduks district in Szabolcs County gradually transformed and became an independent district in the 18th century (Ember, 1989). However, the hajduk towns in Bihar were less successful, gradually losing their privileges. One of the consequences of colonization was a decrease in the motivation to enter military service. In the second half of the 17th century and the beginning of the 18th century, in addition to the hajduks, Bihar and the north-eastern region of Hungary became a permanent transit area for the troops of fugitives known as the kuruc. Their main area of operations was the counties of north-eastern Hungary, including Szabolcs and Szatmár counties, which were in direct contact with Bihar. The Kuruc movement, led by Imre Thököly, also had a direct impact on Bihar, because in the period 1680-1685 in Debrecen, nominally remaining under Transylvanian sovereignty, as well as in the area of the northern corridor of Bihar connecting it to Transylvania, the margin of intervention of the Habsburg forces was minimised, and the danger of the Ottoman invasion was also somewhat reduced. This vast marshland area (Érmellék/Ier Valley) thus functioned as the last direct link between Debrecen and Transylvania, after the latter had lost control over the conquered parts of Bihar and the counties of Upper Hungary (R. Várkonyi, 1988). Although the loss of the Székelyhíd/Săcuieni Castle, destroyed as a result of the Treaty of Vasvár, hindered the permanent control of this area, the landscape and natural conditions still provided some protection for the villages in the northern part of Bihar County.

Following the Ottoman siege in 1660, the situation of the county underwent a radical transformation. With the conquest of Várad/Oradea the entire southern and central part of the county became Turkish-occupied territory, only the northernmost areas of Bihar remaining under nominal Transylvanian sovereignty. The territory of the Partium region was reduced to the area of Bihar, as well as the territories of the counties of Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros County and Kővár District (Szilágyi, 2013). However, Transylvania's sovereignty was significantly limited by the fact that these territories, along with the old Transylvanian counties of Doboka and Belső-Szolnok, were also taxed by the Pashalik of Várad/Oradea (Szalai, 2023).

The parts of Bihar County effectively integrated by the Ottomans were organised on the model of the military administration based on the maintenance of the former Hungarian border fortresses. The sandjak centres were fortresses of local importance: Szentjobb/Sâniob (Senkőj), Papmező/Pomezueu (Panmez), Belényes/Beiuș

(Belnos), Sóllyomkő/Şinteu (Selenköj). At the same time, there were also attempts to establish the sandjak of Bihar/Biharia (Nedsár) (Tóth, 1999). After the Turkish siege, the city of Várad/Oradea was no longer able to function as the center of the Calvinist Reformation in Bihar. Forced to leave the fortress, the Reformed Schola, the population of the fortress, and the printing press, along with the printed parts of the Várad Bible, left the fortress, making their way to Debrecen. The printing press and the Bible were later taken to Kolozsvár/Cluj, the Bible being completed in 1661 (Hermán M., 2018). The tragedy of Várad/Oradea thus consolidated the role of the city of Debrecen as an educational center (the Reformed College) and as the administrative center of the Reformed Church (Pálfi, 2009). It should be noted that the Reformation in Bihar had almost been completed among the Hungarian population by then, being successfully integrated even part of the Romanian population of the eastern periphery of the county (Szabadi, 2021). As in other counties under Turkish occupation, the Hungarian administration survived, with the general assemblies of Bihar County taking place in the Castle of Somlyó/Şimleu (Steiner, 1908).

The defeat of the Ottomans at Kahlenberg (1683) changed the geopolitical situation of the entire Carpathian Basin. Subsequently, the campaign of the Holy League liberated almost the entire territory of historic Hungary from Ottoman rule. The northern regions of Bihar were first liberated after the siege of Szentjobb/Sâniob in 1685, and then Várad/Oradea and Papmező/Pomezzeu were successfully recaptured in 1692. Further south, the fortress of Jenő/Ineu was liberated in 1693, while north of Maros/Mureş, the fortress of Gyula held out longest, its Turkish garrison leaving in January 1695. From that moment, the danger of a permanent Ottoman presence in the county ceased. The Treaty of Karlowitz (1699), which ended a long military campaign ultimately left Banat, for the time being, in the hands of the Ottoman Empire.

The first census of 1692, conducted after the reconquest of Várad/Oradea, the original of which is kept in the Austrian State Archives, is instructive (Mezősi, 1942). As far as toponymic research is concerned, recording the names of settlements may be of interest. The deficient phonetic recording of the settlement names according to their pronunciation suggests that the census was conducted by non-Hungarian-speaking census takers (Rácz, 2022). In several instances, some settlements that had paid considerable taxes before and also a few years after the census were recorded as being completely destroyed. It is typical, for example, that the refugee population of Komádi was recorded in Derecske, while the population of the market town of Sass was recorded in Kaba. Considering the geographical peculiarities of the county, it is obvious that in many cases the category 'completely destroyed settlement' referred to the settlement itself and not to the refugee population (Mezősi, 1942; Szálkai, 2014). The southern half of the county, with the exception of the Belényes/Beiuş Basin, was recorded as a wasteland in the census, but the settlement network was decimated by the events of the 17th century in other parts of the county as well. However, the hardships did not end with the 'liberation'. Adversities continued to shape the daily life of the region for the next two to three decades. In the 18th century, the settlements that had remained without population were partly re-established with settlers, although this often meant (especially in the southern part of the county) ethnic/linguistic/religious changes, and the Romanian majority population/ majority population of Romanian ethnicity also appeared in the lowland/plain areas of the county (Kocsis – Tátrai, 2013). Some of the medieval villages disappeared forever.

In 1692, four well-defined districts were recorded in Bihar. However, these districts, marked with numbers, covered a completely different area/territory from that of the 16th century, rather anticipating the 18th century division. A difference is to be observed in the southern part of the county, where the territories of the districts of Szalonta/Salonta and Belényes/Beiuş, mentioned separately later, were registered together. The census of each district commenced with the most populous settlement, but only in District I were the residences of the two magistrates recorded, namely in Diószeg/Diosig, which suggests that this must have been the seat of the district under customary law (Mezősi, 1942; Szálkai, 2014).

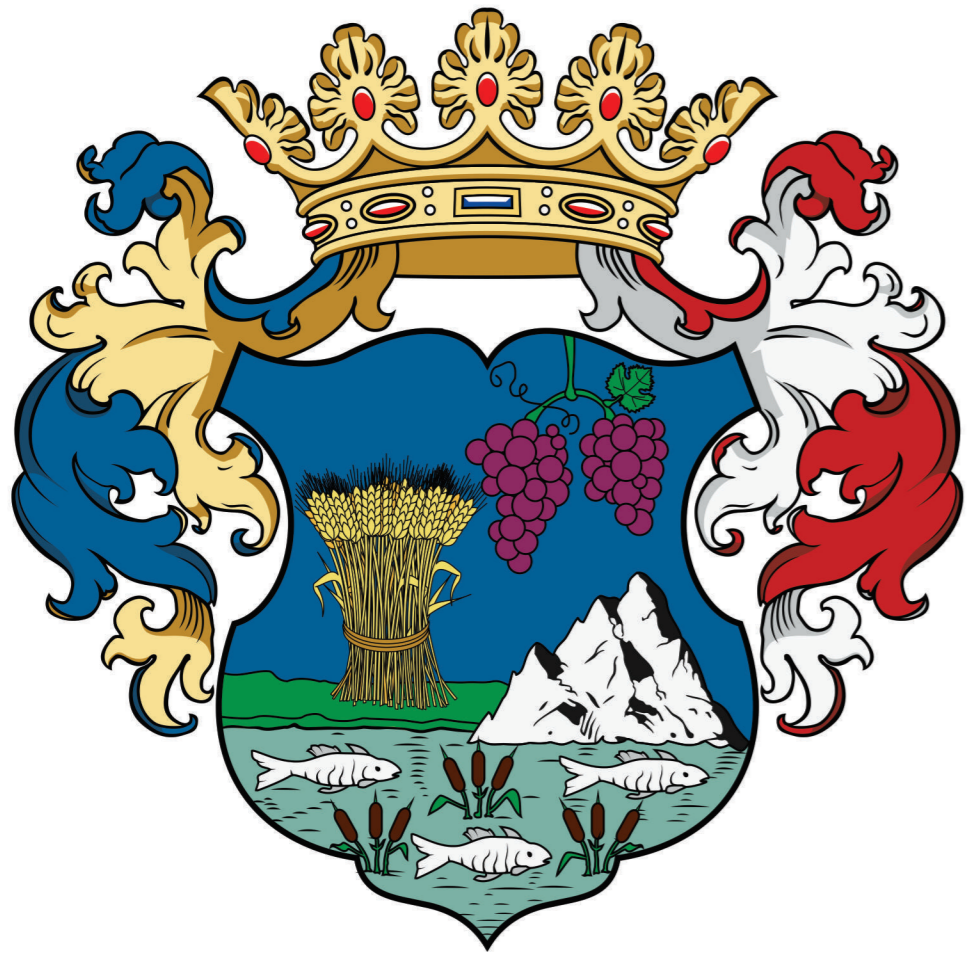
The liberated Bihar was no longer part of the Partium region. Transylvania, definitively integrated into the Habsburg Empire but still having a prince who nominally held this title (Mihály Apafi II), was governed through the newly created Government in Vienna (The Gubernium), based on Emperor Leopold's Diploma (Diploma Leopoldinum) adopted in 1691. In 1692, in addition to historical Transylvania, the jurisdiction of

the Gubernium extended over the the counties of Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros and the District of Kővár. At that time, the territory of Zaránd county was still under Ottoman occupation. Consequently, the eastern border (and since 1693/95 also the southern border) of Bihar was also the border of the Gubernium (Ember, 1989).

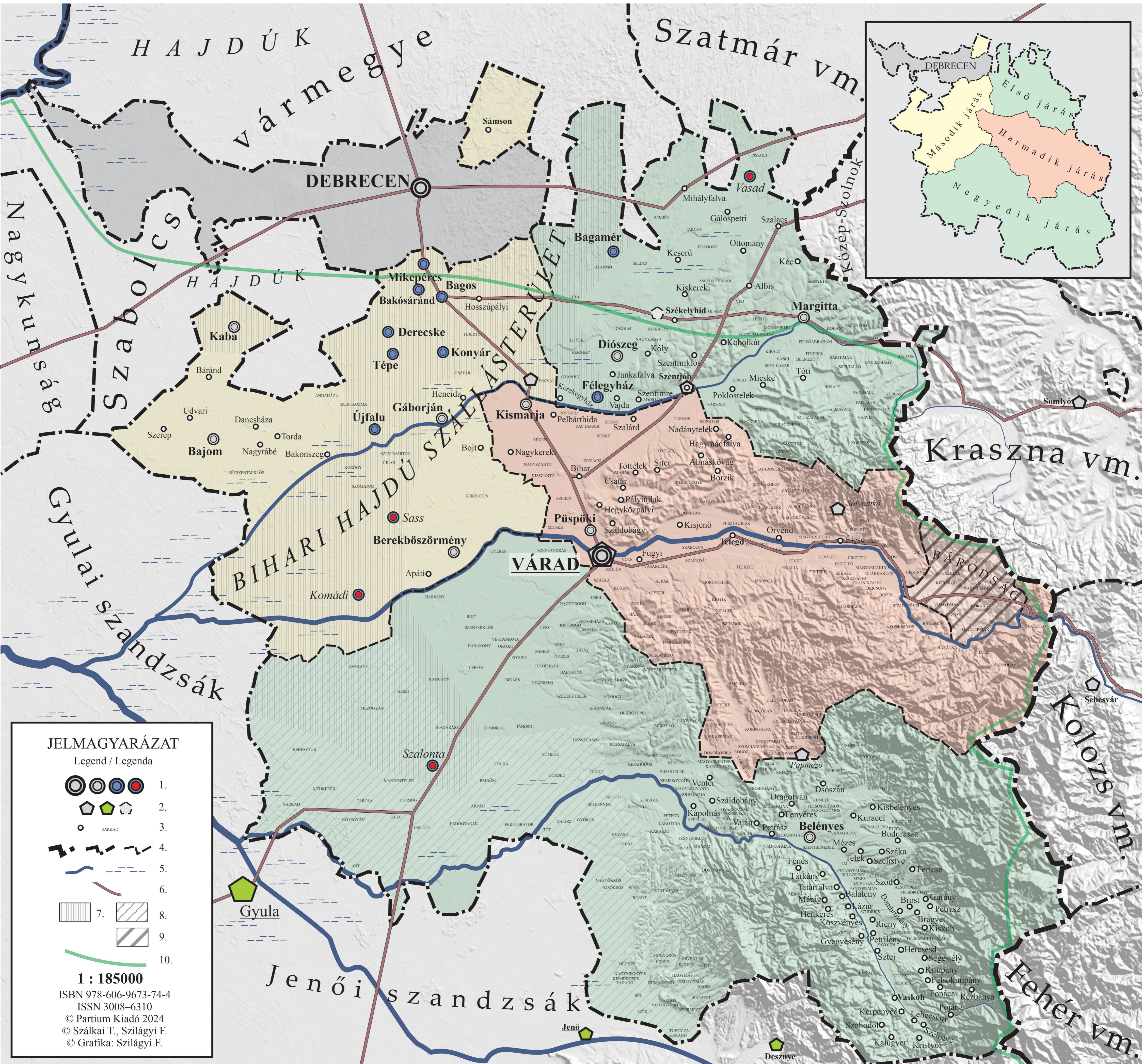
A significant event in the last decade of the 17th century concerning Bihar County was that Debrecen acquired the status of free royal city (The 1693 donation letter of Leopold I). Although it did not become law for a long time, it indicates the national importance of the city. Whilst the urban character of the city remained truncated (agrarian character), it can be considered remarkable at the national level, both in terms of demographics (approximately 20,000 people at the turn of the 17th and 18th centuries) and in terms of economic (180,000 acres of land) and cultural (Reformed College) importance (Orosz, 2015).

Várad/Oradea was not only the administrative centre of the county, but also functioned as the headquarters of the chief captain until 1660. By virtue of its strong fortress, it was the western gate and protector of Transylvania. After 1660, the town completely transformed, with a significant Turkish and Slavonic ethnic community from the Balkans settling there. The town/city, which again suffered a major siege in 1692, was almost completely destroyed. The challenging period was not over yet; the renewal of the town/city began with greater vigour after the Rákóczi's War of Independence and lasted about 50 years. In 1692, the city again became an active Catholic episcopal centre, the Church playing a pivotal role in the development of the city over the following centuries. Another significant event at the end of the century was the the Romanians' religious unification. The preparation for this began in 1692 and led to the Catholicisation of part of the Romanian Orthodox population (R. Várkonyi, 1988). Due to the significant concessions made by the Catholic Church, the process also reached the Reformed Romanian communities. Their organization into an independent diocese took place much later, in 1778.

In the English text, the names of historical-administrative units are used according to their contemporary Hungarian versions. For the names of settlements located in areas that are part of present-day Romania, both the historical Hungarian and the current official Romanian name variations are indicated. The names of settlements that still belong to Hungary today are used in Hungarian.

BIHAR – 1692

JELMAGYARÁZAT
Legend / Legenda

1. 1.
2. 2.
3. 3.
4. 4.
5. 5.
6. 6.
7. 7.
8. 8.
9. 9.
10. 10.

1 : 185000
ISBN 978-606-9673-74-4
ISSN 3008-6310
© Partium Kiadó 2024
© Szálkai T., Szilágyi F.
© Grafika: Szilágyi F.

Jelmagyarázat

1. **Város, Mezőváros, Hajdúváros, elpusztult hajdúváros, MEGYESZÉKHELY**
2. **Magyar/erdélyi kézen lévő vár, Oszmán kézen lévő vár, Lerombolt vár (1665 Székelyhíd)**
3. Falu, PUSZTA
4. Az erdélyi Gubernium nyugati határa (1692), Vármegye határa, Járáshatár
5. Folyóvíz, Mocsaras terület
6. Kereskedelmi út
7. A bihari hajdúk szállásterülete
8. Kettős adózású terület 1693-95-ig
9. Báródsági Nemes Kerület
10. Az oszmán hódoltság kiterjedése (észak és keleti határ) 1685-ig

Legenda

1. **Oraș, Târg, Oraș liber haiduceșc, elpusztult hajdúváros, REȘEDINȚĂ DE COMITAT**
2. **Cetate în mâinile Ungariei/Transilvaniei, Cetate în mâinile otomanilor, Cetate distrusă (Székelyhíd/Săcuieni 1665)**
3. Sat; SAT ABANDONAT
4. Granița vestică a Guberniului Transilvaniei (1692), Limita de comitat, Limita de plasă
5. Râu, Mlaștină
6. Drum comercial
7. Teritoriile bihorene locuite de populația Hajdu
8. Părțile dublu impozitate 1693-95
9. Districtul nobil Báródság
10. Întinderea ocupației otomane (frontierele de nord și de est) până în 1685

Legend

1. **City, Town, Hajdú Town, elpusztult hajdúváros, COUNTY TOWN**
2. **Fortress in Hungarian/Transilvanian hands, Fortress in Ottoman hands, Destroyed fortress (1665 Székelyhíd)**
3. Village; ABANDONED VILLAGE
4. The western border of the Transylvanian Gubernium (1692), County Border, District Border
5. River, Swampland
6. Trade route
7. Area with Hajdú population
8. Double Taxed Area 1693-95
9. "Báródság" Noble District
10. The extent of the Ottoman occupation (northern and eastern borders) until 1685

**Bihar megye települései járásonként /
Așezările din comitatul Bihor pe plăși /
Settlements of Bihar county by district
(1692)**

Forrásban szereplő név	Olvasat
<i>Processus primus</i>	<i>Első járás</i>
Oppidum Diosegh	Diószeg mezőváros
Janka Falva	Jankafalva
Koly	Kóly
Kerekegyház	Kerekegyház
Félegyház (possessio et civitas Haydonicalis)	Félegyház (birtok és hajdúváros)
Waida	Vajda
Sz. Imre	Szentimre
Micske	Micske
Tothi	Tóti
Arx St. Jobiensis	Szentjób vár
Poklos Telek	Poklostelek
Köbölkút	Köbölkút
Oppidum Margaretha	Margita mezőváros
Kijcz	Kéc
Szálác	Szalacs
Ottoman	Ottomány
Albis	Albis
Kis Kereki	Kiskereki
Székely hid	Székelyhid
Keszerű	Keserű
Bagamér (Haidonicalis civitas)	Bagamér (hajdúváros)
Mihaly Falva	Mihályfalva
Sz. Miklos	Szentmiklós
Galospetri	Gálospetri
<i>Praedia deserta</i>	<i>Elhagyott falvak</i>
Egyek	Egyek
Herdnek	Hérnek
Szokai	Csokaj
Giapoli	Gyapoly
Varuis	Várvíz
Papfalva	Papfalva
Papuífalu	Papújfalu
Kislas	Kisláz
Sent Lazar	Szentlázár
Santschi	Sánci
Kiraly	Király
Ferebezs	Terebes
Kezeipezs	Középes
Susophafa	Szuszafalva

Felshada Dorna	Felsőderna
Sastulek	Sásstelek
Alsadarna	Alsóderna
Teria	Terje
Scarsek	Sárszeg
Szinalos	Csanáros
Veilse Abrahamb	Felsőábrahám
Vedres Abrahamb	Vedresábrahám
Monospetri	Mónospetri
Balyok	Bályok
Deta	Déda
Szunyok	Szúnyog
Kohany	Kohány
Agor	Akor
Genite	Genyété
Eer A Thon	Éradony
Bosay	Bozsaj
Beylmesey	Bélmező
Zeidelek	Cséhtelek
Kesipes	Középes
Almasek	Almaszeg
Kevesgeghas	Kövesegyház
Hegye falva	Hegyefalva
Segldalo	Szélalló
Paruulpa	Bártfalva
Soldo Vaogy	Száldobágy
Seyblak	Széplak
Alzson Vassary	Asszonyvására
Wed	Véd
Apadi	Apáti
Ollasi	Olaszi
Almost	Álmosd
Leta	Léta
Semien	Semjén
Discaot	Piskolt
Passat	Vasad
Dartsfa	Tarcsa
Selint	Selind
Kis Kadio	Kiskágya
Nagy Kagya	Nagykágya
<i>Processus secundus</i>	<i>Második járás</i>
Oppidum haidonicali Kabba	Kaba hajdúváros
Sass	Sass
Barand	Báránd
Udvary	Udvari

Serép	Szerep
Oppidum Bajom	Bajom mezőváros
Danczhaza	Dancsháza
Nagyrabi	Nagyrábé
Torda	Torda
Uyfalu (Oppidi Haidonice)	Újfalu (hajdúváros)
Bakony Szek	Bakonszeg
Gaborjan (Oppidi nobilitaris)	Gáborján (nemesi mezőváros)
Henczida	Hencida
Konyar (oppidum Hajdonice)	Konyár (hajdúváros)
Boit	Bojt
Appati	Apáti
Horszupaliensis	Hosszúpályi
Pagos (oppidi Hajdonice)	Bagos (hajdúváros)
Beregh Besszermeny (oppidi nobilitaris)	Beregböszörmény (mezőváros)
Derecske (oppidi Hajdonice)	Derecske (hajdúváros)
Type (oppido Hajdonice)	Tépe (hajdúváros)
Komad (oppido Hajdonice)	Komádi (hajdúváros)
Mikepércz (oppidi Hajdonice)	Mikepércs (hajdúváros)
Bako Szarand ¹ (oppidi [nobilitaris])	Bakósáránd ¹ (nemesi mezőváros)
Sasson	Sámson
Praedia	Puszták
Kerestes	Keresztes
Andaháza	Andaháza
Rét Sz.Miklós	Rétszentmiklós
Szent Kozma	Szentkozma
Sz.Martony	Szentmárton
Szomajom	Szomajom
Ujlak	Újlak
Korogy	Kórógy
Esztár	Esztár
Bocsaj	Pocsaj
Fejerto	Fejértó
<i>Processus tertius</i>	<i>Harmadik járás</i>
Pyspeőkij	Püspöki
Bihar	Bihar
Pal ujlak	Pályiújlak
Száldobagy	Száldobágy
Hegyköz Pálij	Hegyközpályi
KisZenő	Kisjenő
Fugzi	Fugyi
Csatár	Csatár
Scalárt	Szalárd
Tót-Telek	Tóttelek
Siter	Sitér

Almas Kővág	Almáskővág
Borzik	Borzik
Nodan-Telek	Nadánytelek
Hagijmad-Falua	Hagymádfalva
Elesd	Élesd
Öruend	Örvénd
Telegd	Telegd
Kis Maria ²	Kismarja ²
Nagykerekij	Nagykereki
Pelbarthida	Pelbárthida
Praedia deserta	Elhagyott falvak
Micske	Micske
Szeben	Szeben
Kouacsi	Kovácsi
Hodor	Hodos
Kis Szantó	Kisszántó
Nagy Szanto	Nagyszántó
Regen	Régen
Wagyar Lugas	Magyarlugas
Latobar	Latabár
Siter-Völgye	Sitervölgye
Tót-Falu	Tótfalu
Csigany Falua	Cigányfalva
Tanka falua	Tankafalva
Tataros et Szatacs	Tataros és Szatacs
Szouár Hegy	Szovárhegy
Kőues egezkára	Kövesegyháza
Felső Köuesd	Felsőkövesd
Alsó Köuesd	Alsókövesd
Kabolás-Patak	Kabaláspatak
Bottyan	Bottyán
Szabocs	Szabolcs
Pusta uilak	Pusztaujlak
Praedia sequentia tanto tempore desertae, cuius memoria non exstat	Emberemlékezet óta elhagyott falvak
Kesteg	Keszteg
Ősti	Ősi
Gégen	Gégény
Lok	Lok
Csékke	Cséklye
Barod maior	Nagybáród
Barod minor	Kisbáród
Kornicsa	Kornicel
Beznye	Béznye
Patak, Nagy	Nagypatak
Fekete Patak	Feketepatak

Fekete-Tó	Feketetó
Csarnó-haza	Csarnóháza
Lurib	Lóré
Barátka	Barátka
Bánóka	Bánlaka
Sonkolyos	Sonkolyos
Birtin	Birtin
Oláh Kakucs	Oláhkakucs
Urgeteg	Űrgeteg
Dobricson	Dubricsony
Krainiz Falua	Krajnikfalva
Sas Falua	Szászfalva
Galis Kárza	Gálosháza
Rékosd	Rékasd
Magyar Kakucs	Magyarkakucs
Pestes inferior	Alsópestes
Pestes superior	Felsőpestes
Tinód	Tinód
Tütös	Tötös
Bestele	Pestere
Eskijló	Esküllő
Telky	Telki
Kő-allya	Kőalja
Író Pallaz	Izsópallag
Szurdok	Szurdok
Kigyik	Kigyik
Kapacsál	Kopacsel
Zaránd	Zaránd
Borostelek	Borostelek
Posalaka	Pósalaka
Olla	Oláh
Telkest	Telkesd
Zentelek	Szentelek
Réu et Réuető	Rév és Révelő
Csecske	Cécke
Szakadat	Szakadát
Zarand	Szaránd
Olah-Vifalu	Oláhújfalva
Valf	Volf
Vásárhelij	Vásárhely
Kis Ker	Kiskér
Alpár	Alpár
Kotygleth	Kotyiklet
Szöllős	Szöllős
Szalka	Szálka
Kustos	Kustos

Nagyker	Nagykér
Sz. Telek	Szenttelek
Harangmező	Harangmező
Almamező	Almamező
Kardó	Kardó
Háió	Hájó
Ronto	Rontó
Bedza	Betfia
Vadásá	Vadassa
Cseke	Cséke
Korpa Falua	Korpafalva
Dusa Falua	Dusafalva
Krainik-Falua	Krajnikfalva
Felső Hegyesi	Felsőhegyes
Alsó Topán	Alsótopán
Felső Topan	Felsőtopán
Gyűr Kenir	Gyurkánfalva
Dobrizd	Dobrest
Lunkaspri	Lunkaszpie
Kerekes-Falua	Kerekesfalva
Szombacsaz	Szombatság
Kapacsál II	Kapocsány
Dombrauicsal	Dombrovicza
Ragoz	Rogoz
Veres Falua	Veresfalva
Kreicsaár	Krecsány
Stezár	Sztrisar
Albezt	Albest
Sinos Falua	Szpinus
Szitanij	Szitány
Turburies	Turburest
Nyúved	Nyúved
Pap Tramasi	Paptamási
Benke	Benke
Adorian	Adorján
Farnos	Farnos
<i>Processus quartus</i>	<i>Negyedik járás</i>
Oppidum Bellenyes	Belényes mezőváros
Petraz	Petrász
Dragotyán	Dragotyán
Szaká	Száka
Budaráz	Budurásza
Tellek	Telek
Mizes	Mézes
Csapolnas	Kápolnás

Dombrouanij	Dombrovány
Szaleskij	Szelistye
Rez Banya	Rézbánya
Hersesti	Hercsesd
Kimpani	Kimpány
Fornacz	Fonáca
Poyen	Pojána
Segestel	Segestély
Főlső Kimpani	Felsőkimpány
Henkeres	Henkeres
Bellelenij	Balalény
Czuracel	Kuracel
Kőszuinyes	Köszvényes
Lazur	Lázur
Merak	Mérág
Kis Bellenijes	Kisbelényes
Gyioszan	Dsószán
Tenijeres	Fenyéres
Fenijes	Fenes
Tatarfalua	Tatárfalva
Szehud	Szód
Fercez	Fericse
Gyegyések	Gyegyésény
Rhenye	Rieny
Petrlan	Petrilény
Stéy	Sztej
Vayan	Vaján
Tarkanij	Tárkány
Vaskoh	Vaskoh
Szuhodot	Szohodol
Szetestye	Szelistye
Krisczo	Kristyór
Leheczen	Lehecsény
Katuzer	Kalugyer
Kerpenyed	Kerpenyéd
Goranj	Gurány
Kis koh	Kiskoh
Brostye	Brost
Petraz	Petrász
Bragyet	Bragyet
Venker	Venter
Szoldobagy	Száldobágy
Praedia deserta	Elhagyott falvak
Pocsonetisty	Pócsavelesd
Burda	Burda
Belezen	Belezsény

Lelisty	Lelesd
Sebes	Sebes
Büntesty	Buncsesd
Csigany falua	Cigányfalva
Talp	Talp
Gaba Falua	Kabafalva
Vylak Solmos	Újlaksolymos
Rabogany	Robogány
Felse Fekete Patak	Felsőfeketepatak
Nagy Sebes	Nagysebes
Felso Solmos	Felsősolymos
Also Solmos	Alsósolymos
Janos Falua	Jánosfalva
Vylak	Újlak
Szűkefalua	Szőkefalva
Labanypatak	Libánpatak
Kakacsén	Kakacsény
Pothoresti	Potarest
Zauoyan	Zavojén
Purgyesty	Burgyest
Szurbesty	Szerbest
Vayan	Vaján
Szudricz	Szurdics
Tarkaicza	Tarkaica
Szuhodotas	Szohodol
Dargutta	Drágota
Alsó fekete patak	Alsófeketepatak
Szent Benedict	Szentbenedek
Gyapiú patak	Gyapjúpatak
Vrszád	Urszád
Kocsoba	Kocsuba
Szegeth	Szigeti
Vayda falua	Vajdafalva
Botsey	Botfėj
Egred	Egred
Praes Zaka	Preszáka
Forro	Forró
Főzyk	Füzegy
Borzik	Borzik
Dombrouicza	Dombrovica
Solom	Sólyom
Szeplak	Széplak
Szent Miklos	Szentmiklós
Rab gyontta	Rohgyanta
Illya Haz	Illyeháza
Petegye	Petegd

Clarszo	Karaszó
Kishaza	Kisháza
Poklossa	Poklosa
Kozep Eoruenyes	Középörvényes
Magzar uenter	Magyarventer
Kis hodos	Kishodos
Buzast	Búzásd
Csontahaza	Csontaháza
Felső Poyen	Felsőpojény
Alsó Poyen	Alsópojény
Magyar gyonta	Magyargyanta
Nemes gzonnta	Nemesgyanta
Beli őruinyes	Bélörvényes
Hagymas	Hagymás
Kis Hagymas	Kishagymás
Klit	Klitt
Vaiuogyesti	Vajvogyesd
Gros	Gross
Brazesti	Barzest
Topticza	Toplica
Karand	Káránd
Szekül	Szék
Nyermigz	Nyermegy
Tagadó	Tagadó
Kuminyesti	Kumanyesd
Megzes	Meggyes
Bélle	Bél
Oruinyes	Örvényes
Lakotza	Lakottyá
Mogyoros	Mogyorós
Boyt Falua	Bojtfalva
Alkos	Árkos
Keresztür	Keresztúr
Zadan	Zsádány
Harsan	Harsány
Pantas falua	Pántosfalva
Hedas Tellek	Hidastelek
Remethe	Remete
Gyoszan	Dsószán
Gebesti	Kebeds
Mizgib	Mézged
Szohodol	Szohodol
Roze	Rossia
Kresúre	Kreszulya
Kuraczel	Kuracel
Szalontta	Szalonta

Sárkad	Sarkad
Magyar Remethe	Magyarremete
Köttegyan	Kötegyán
Ontt	Ant
Mikerek	Méhkerék
Nagy Megyes	Nagymegyes
Kys Megyes	Kismegyes
Oltsa	Olcsa
Bata Eősi	Pataősi
Magyar hidos	Magyarhodos
Kis Oreggij	Kisürögd
Alpathy	Apáti
Mezőgyán	Mezőgyán
Gest	Geszt
Arpád	Árpád
Illye	Illye
Csomógh	Csömög
Csegőd	Csegőd
Homrok	Homorog
Bikacz	Bikács
Raduany	Radvány
Csiffa	Cséffa
Barakon	Barakony
Szent Miklos	Szentmiklós
Royth	Rojt
Gyéres	Gyéres
Szent Andras	Szentandrás
Less	Les
Nagy Öregij	Nagyürögd
Rogos	Rogoz
Lipota	Sipót
Erdő gyarak	Erdőgyarak
Babostya	Babostya
Iharpatak	Iharpatak
Farkaspatak	Farkaspatak
Csehij	Csehi
Kardo	Kardó
Nyaló	Nyárló
Somody	Somogy
Saly	Sályi
Possa	Pósa
Mikes	Méhes
Főliph háza	Fülöpháza
Nyár Szegh	Nyárszeg
Szekel tellek	Székelytelek
Jozeph haza	Józsefháza

Magyár gyepes	Magyargyepes
Olla gyepes	Oláhgyepes
Vassand	Vassand
Hazaszó	Hosszúaszó
Symeggij	Sümege
Ruza Falua	Rózsafalva
Mihlu	Méhelő
Pusta Somogy	Pusztasomogy
Dantelek	Dántelek
Ambramb Haza	Ábrámháza
Nyéres	Nyires
Martontellek	Mártonteleke
Tarcza	Tarcsa
Répa hodos	Répahodos
Tenke	Tenke
Tott	Tót
Dalom	Dalom
Görbed	Görbed
Tülka	Tulka
Gijörös	Győrös
Bél Fenyér	Bélfenyér
Kishaza	Kisháza
Kis Ökres	Kisökrös
Nagy Ökres	Nagyökrös
Solomdi	Sólyomd
Fekete Bator	Feketebátos
Janosd	Jánosd
Huszurarza	Hosszúaszó
Bakonya	Bakonya
Somos	Somos
Som	Som
Madaraz	Madarász
Gyapyű	Gyapju
Oroszy	Oroszi
Vegi pankota	Végpankota
Tölttest	Folttest
Eőruinyes	Örvényes

¹ Sáránd a középkor végén több nemes birtoka. Hajdúvitézek is lakták, 1615-ben a konyári hajdúk vásárolták meg egyes részeit, az Approbatae Constitutiones 1653-ban mint bihari kishajdú várost említi. Az összeírás ezt a kettős - nemesi/hajdú - birtoklást támaszthatja alá. Nyakas Miklós: A bihari kishajdú városok története. Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója 5. Debrecen, 2005. 179–180.

² Kismarja sajátos kiváltságait Bocskai István fejedelemtől nyerte és azokat a feudális kor végéig többnyire meg is tartotta, ezért is érdekes, hogy az 1692. évi összeírás ezt nem jelzi. Nyakas Miklós: A bihari kishajdú városok története. Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója 5. Debrecen, 2005. 201–205.

Hivatkozások / Bibliografie / References

- *. (1693). Bihar megye összeírása (1693). Österreichisches Staatsarchiv. doi:U 44 Hoffnanz: Ungarn: Bihar megye összeírása (1693)
- *. (1987.). *Magyarország Történeti Helységnévtára: Bihar megye és a Hajdúság (1773-1808)*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- *. (1991). *Történelmi Világtalasz*. Budapest: Cartographia.
- ALLARD, C. (1684). *Totius Regni Hungariae Maximae quae Partis Danubii Fluminis una cum adjacentibus et finitimis Regionibus*. Amsterdam: Carel Allard. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 23., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/474/>
- BENDA, K. (1974.). Magyarország a 16-17. század fordulóján. *IRODALMI SZEMLE: A SZLOVÁKIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGÉNEK IRODALMI FOLYÓIRATA*, 17 (8), 741-751. Letöltés dátuma: 2024.. 01. 17., forrás: <http://real.mtak.hu/180201/1/BendaKalman.Magyarország.16-17..pdf>
- BLAU, W. (1640). *Hungaria Regnum*. Amsterdam: Blaeu, Willem & Joan. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 27., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/361/>
- BORCEA, L. (1977.). *SATELE DIN BIHOR ALE LUI GAVRILAȘ MOVILĂ ȘI CONSTANTIN ȘERBAN*. Oradea: Muzeului Țării Crișurilor. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj0z_TmwdmAAxWB-KQKHYPopAx8QFnoECBEQAQ&url=https%3A%2F%2Fbiblioteca-digitala.ro%2Freviste%2FCrisia%2Fdl.asp%3Ffilename%3D07-Crisia-Muzeul-Tarii-Crisurilor-VII-1977_098.pdf&usq=AOvVaw1
- CANTELLI, d. V. (1686). *L'Ungaria nuouamente descritta, et accresciuta di Varie Notizie...* Roma: Gio. Giacomo Rossi. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/386/>
- CORONELLI, P. V. (1688). *Le Royaume de Hongrie Diuisé en Haute et Basse Hongrie avec l'Esclavonie, Subdiuisees en leurs Comitez. Partie du Royaume de Hongrie, vers le Midy et l'Orient*. Paris: I. B. Nolin. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/373/>
- DÁVID, G. (1997.). Magyarország népessége a török hódoltság korában. In J. KOVACSICS, *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)* (old.: 141-171.). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- DE L'ISLE, G. (1717). *Carte Particuliere de la Hongrie de la Transilvanie de la Croatie et de la Sclavonie*. Paris: Ph. Buache. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/465/>
- ELEK, G. (1993). Utak, vásáros helyek a hódoltságkori Nagykunságon és vidékén. *Jászkunság*, 5., 30-37. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: https://epa.oszk.hu/03000/03002/00145/pdf/EPA03002_jasz-kunsag_19931011_3905_030-037.pdf
- EMBER, G. (1989). A magyarországi közigazgatás. In G. EMBER, & G. HECKENAST, *Magyarország története 1686-1790, 1. kötet* (old.: 475). Budapest: Akadémiai Kiadó.

- FER, N. d. (1691). *Principauté de Transilvanie Divisée en Cinq Nations Subdivisée en Quartiers et Comtez*. Páris: G. Danet. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeftar/596/>
- FÓRIÁN, P. (2016.. 11. 28.). *Sárréti Krónika*. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: A bajomi vár: <http://www.sarretikronika.hu/index.php?act=news&action=more&id=27&kat=6>
- GYALAY, M. (1989). *A magyar igazgatástörténeti helységnév lexikon*. Budapest.
- GYÖRFFY, I. (1915.). *Dél-Bihar népesedési és Nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta*. Budapest: Fritz Ármin Könyvnyomdája. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 27., forrás: <https://docplayer.hu/23208741-Del-bihar-nepesedesi-es-nemzetisegi-viszonyai-negyedfelszaz-ev-ota.html>
- GYÖRFFY, I. (1986). *A Fekete-Körös völgyi magyarság*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- HERMÁN M., J. (2018.). Jegyzetek Szenczi Kertész Ábrahámról, a Várad Bibliáról és teológiai jellegű kiadványairól. In Á. KULCSÁR, *Reformáció 500 : A Partiumi Keresztény Egyetem által 2017. október 5–6. között szervezett konferencia előadásainak gyűjteménye* (old.: 13-58.). Nagyvárad: Partium Kiadó. Letöltés dátuma: 2024.. 05. 11., forrás: <https://hermanmjanos.nl/wp-content/uploads/2018/11/01hj.pdf>
- ILA, B. (1957.). A dézsmajegyzékek, mint a történeti statisztika forrásai. In J. KOVACSICS, *A történeti statisztika forrásai*. (old.: 94-113.). Budapest: Közgazdasági És Jogi Kiadó.
- JAKÓ, Z. (1940). *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest: Sylvester Nyomda RT.
- KOCSIS, K. (. (2018.). *Magyarország Nemzeti Atlasza – Természeti környezet*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. Letöltés dátuma: 2024.. 01. 15., forrás: <https://www.nemzetiatlasz.hu/MNA/2.html>
- KOCSIS, K., & TÁTRAI, P. (2013). *A Kárpát-Pannon-térség változó etnikai arculata / Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet.
- MAKKAI, L. (1985). Bocskai és a hajdúk. In Z. P. PACH, *Magyarország története 1526 - 1686, 1. kötet* (old.: 709-717). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MEZŐSI, K. (1942.). *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. (1692.)*. Budapest: Magyar Királyi HTI. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeftar/1045/>
- MIKOVINY, S. (1740). *Békés és Bihar vármegye*. Kézírtos térkép. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeftar/316/>
- MOLNÁR, A. (2019.). *Magyar hódoltság, horváth hódoltság*. Budapest: Bölcsész tudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
- MÜLLER, I. (1769). *Mappa Geographica novissima Regni Hungariae divisi in suos Comitatus cum Districtibus Iazygum et Cumanorum Banatus Temesiensis ejusque Districtuum nec non Regnorum Croatiae, Sclavoniae, Dalmatiae, Magni Principatus Transilvaniae partis Bosniae Serviaei...* Wien: Mauritio Lacy. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeftar/409/>
- NAGY, L. (2001.). Hajdúsors "Az magyar romlásnak századában". In K. RADICS, *Vármegyék és szabad kerületek 1-2.. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27.* (old.: 63-78.). Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/HABM_Lk_27/?query=hajd%C3%BA%20ker%C3%BCIet&pg=366&layout=s

NYAKAS, M. (2005.). *A bihari kishajdú városok története.* (5.. kötet). Debrecen.

NYAKAS, M. (2018.). A Báródságról – röviden. *TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK*, 26., 127-137.

Letöltés dátuma: 2023., 07. 28., forrás:

https://epa.oszk.hu/03200/03254/00026/pdf/EPA03254_torteneti_tanulmanyok_2018_26_127-137.pdf

OROSZ, I. (2015.). *A fönix és a bárány városa. Tanulmányok Debrecen múltjából.* Debrecen: DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETE.

PÁLFI, J. (2009). *Református felsőoktatás Erdélyben.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.

R. VÁRKONYI, Á. (1988.). *Harc a magyar államiságért.* In L. MAKKAI, & Z. SZÁSZ, *Erdély története 1606-tól 1830-ig* (old.: 846-873). Budapest: Akadémiai Kiadó.

RÁCZ, A. (2022). *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára* (Második, javított kiadás., kiad.). Nagyvárad: Partium Kiadó.

RAM, J. d. (1690). *Regnum Hungariae in Omnes suos Comitatus Accurate Divisum....* Amsterdam: J. de Ram.

Letöltés dátuma: 2023., 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/370/>

ROSSI, G. G. (1683). *Il Regno d'Ungaria, Transilvania, Schiavonia, Bosnia, Croatia, Dalmatia.* Roma: Gio.

Giac. Rossi. Letöltés dátuma: 2023., 07. 23., forrás:

<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/375/>

SERES, I. (2009.). *A bihari hajdúvárosok a Rákóczi-szabadságharcban.* *Hadtörténeti Közlemények* 122. évf.

2. sz., 392-441. Letöltés dátuma: 2023., 07. 28., forrás:

https://epa.oszk.hu/00000/00018/00059/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2009_02_392-442.pdf

SOMOGYI, A. (2012.. 04. 01.). *Wikipédia.* Letöltés dátuma: 2023., 07. 28., forrás: Címerhatározó/Bihar megye címere:

https://hu.wikibooks.org/wiki/C%C3%ADmerhat%C3%A1roz%C3%B3/Bihar_megye_c%C3%ADmere#/media/F%C3%A1jl:Coa_Hungary_County_Bihar_BW.svg

STEINER, G. (1908.). *A vármegyei közigazgatás múltja és jelene.* Nyitra: 33. 1. jegyzet.

STIER, M. (1684). *Vermehrte und verbesserte Landkarten des Königreichs Ungarn und deren andern angrenzenden Königreiche Fürstenthumen und Landschafften samt denen Grentz, Posten, ... Ertzhaus*

Oesterreich von dem Adriatischen Meer an bis in Siebenbürgen vor Verstungen und Pl. Nürnberg:

Martin Endter. Letöltés dátuma: 2023., 07. 28., forrás:

<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/365/>

SUDÁR, B. (2015.). *A váradi török tartomány első éve (1660–1665).*, "Várad, Erdély kapuja..." *Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában.* Nagyvárad. Letöltés dátuma: 2024., 05. 11., forrás:

<https://real.mtak.hu/28602/6/v%C3%A1rad%201660-65-2.pdf>

SZABADI, I. (2021.). *Bethlen Gábor oklevele partiumi román református lelkészek számára.* In A.

EMŐDI, *KRE 100. Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára* (old.: 293-303.). Nagyvárad: Királyhágómelléki Református Egyházkerület.

- SZALAI, Á. (2023.). Erdély és a váradi vilájet határkonfliktusa 1673-1675-ben. In T. Oborni, & P. Mátyás Rausch, "munkálkodom is örömet én Várad építésén és megtartásában" Várad és Bihar vármegye a kora újkorban (old.: 183-221). Nagyvárad: Varadinum.
- SZALAI, Á. (2023-2). Erdély és a váradi vilájet határkonfliktusa 1671-1672-ben. *Történelmi Szemle*, 65. évfolyam(2. szám), 237-256.
- SZÁLKAI, T. (2014). Bihar vármegye és a Hajdúkerület közigazgatási beosztásának története 1849-ig. In T. SZÁLKAI, G. SZIKLA, & F. SZILÁGYI, *Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története (1552-2013)*. Debrecen: Magyar Nemzeti levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
- SZÁLKAI, T. (2023). *Tanulmányok Bihar vármegye levéltára történetéből*. Debrecen: MNL-HBL.
- SZÁLKAI, T., & SZILÁGYI, F. (2024.). *BIHAR VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE 1552 / ADMINISTRATIVE MAP OF BIHOR COUNTY 1552*. Nagyvárad/Oradea: Partium Kiadó. Letöltés dátuma: 2024.. 05. 11., forrás: <https://kiado.partium.ro/hu/terkepek/bihar-tortenelmi-kozigazgatasi-terkepei/2024/1>
- SZÁLKAI, T., SZIKLA, G., & SZILÁGYI, F. (2014). *Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története*. Debrecen: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
- SZILÁGYI, F. (2013). *Közigazgatás a Partiumban. A honfoglalástól napjainkig*. Nagyvárad: Partium.
- SZILÁGYI, F. (2019). *Reintegráció a Partiumban*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.
- SZILÁGYI, F., & SZÁLKAI, T. (2024.). *BIHAR VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE 1588 / ADMINISTRATIVE MAP OF BIHOR COUNTY 1588*. Nagyvárad / Oradea: Partium Kiadó. Letöltés dátuma: 2024.. 05. 11., forrás: <https://kiado.partium.ro/hu/2024/2>
- SZILÁGYI-VARGA, Z. (2023). *A bihari Felső-Hegyköz helynevei*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- TÓTH, S. (1999.). Vilájetek a hódoltságban. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, 109., 63-80. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 23., forrás: http://acta.bibl.u-szeged.hu/2872/1/historica_109_063-080.pdf
- VISCONTI, M. (1699.). *Mappa della, Transilvania, e Provintie contigue nella qualesivedano li Consini dell' Ongaria eli Campam fatti dall; Arpate Cesaree in quelle ultime guere*. Hermannstadt: Welzer. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/367/>
- VISSCHER, N. (1687). *Totius Regni Hungariae et adjacentium Regionum Tabula / A[nno] 1687 ob res bellicas inter Christianos et Turcas exacte correctae ac innumeris locis auctae per...* Amsterdam: Visscher. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/362/>
- WIT, F. d. (1688). *Regni Hungariae et Regionum, quae ei quondam fuere unitae, ut Transilvaniae, Valachiae, Moldaviae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Bessarabiae, Croatiae, Bosniae, Dalmatiae, Sclavoniae, Morlachiae, Ragusanae Republicae Maximaequo Partis Danubii Fluminis*. Amsterdam: Frederic de Wit. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 28., forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/372/?list=eyJxdWVyeSI6IkxJRVI9KEhUSUhpZXJhcmNoeS0xOCkiLCJmaWx0ZXJzIjpw7IlBJQyI6WyJZRVMiXX19>
- ZENTAI, L., & KÓSA, P. (2003). *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*. Pécs: Talma Kiadó.